

А. В. Варлакова,

Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ

НЕНАГОЛОШЕНИЙ ВОКАЛІЗМ В АКЦЕНТНО-РИТМІЧНІЙ СИСТЕМІ АНГЛІЙСЬКОГО МОВЛЕННЯ УКРАЇНЦІВ

У статті проаналізовано особливості ненаголошеного вокалізму в акцентно-ритмічній системі англійського мовлення українців та виявлено вплив вимовних відхилень українців на просодичне оформлення іношомовного висловлювання.

Ключові слова: акцентний ритм, ненаголошений вокалізм, редуція, проклітики, енклітики.

В статье проанализированы особенности безударного вокализма в акцентно-ритмической системе английской речи украинцев и установлено влияние отклонений в произношении украинцев на просодическое оформление иноязычного высказывания.

Ключевые слова: акцентный ритм, безударный вокализм, редуция, проклітики, энклітики.

In this article the peculiarities of unstressed vocalism in the accentual rhythmic structure of Ukrainian speakers' English speech are analyzed and the influence of pronouncing deviations on foreign utterances is stated.

Key words: stress-timed rhythm, unstressed vocalism, reduction, proclitic, enclitic.

У сучасному суспільстві в епоху всесвітньої інтеграції та глобалізації активізуються численні контакти між країнами, націями, мовами, які спонукають науковців звертатися до вивчення питань міжкультурної комунікації, мовної взаємодії та мовної політики. Значний внесок у такі дослідження зробили як вітчизняні (А. М. Антипова, О. Р. Валігура, М. П. Дворжецька, Ю. О. Жлуктенко, О. Д. Петренко, С. В. Семчинський), так і зарубіжні вчені (У. Вайнрайх, Д. Джоунз, Д. Кристал, К. Л. Пайк).

Вивчаючи просодичні ознаки ненаголошеного вокалізму в англійському мовленні українців, не можна залишити поза увагою особливості функціонування і дистрибуції ненаголошених голосних у складі акцентно-ритмічної системи англійської мови у мовленні українців та їх вплив на просодію мовлення.

Загальноновизнаним є той факт, що мовлення характеризується специфічним для кожної мови просодичним оформленням. Ця специфіка обумовлена багатьма факторами, зокрема артикуляційною базою та всією фонологічною структурою мови, якою задається певна ритмічна схема, типова для носіїв мови. Порушення просодичних характеристик мовлення ускладнює розуміння сказаного, створюючи враження іноземного акценту. Тому особливого значення набувають дослідження просодичних ознак англійської мови у мовленні неносіїв. Такі розвідки, з одного боку, дають змогу глибше зрозуміти природу компонентів просодії мовлення, а з іншого – створюють передумови для подолання негативного впливу рідної мови на просодичне оформлення іношомовного висловлювання. Саме цим зумовлена **актуальність** нашого дослідження, **метою** якого є встановлення та систематизація особливостей ненаголошеного вокалізму в акцентно-ритмічній структурі англійського мовлення українців.

Поставлена мета визначила основні **завдання** дослідження:

1) встановити особливості актуалізації ненаголошеного англійського вокалізму у ритмогрупі для прогнозування вимовних відхилень у мовленні українців з метою виявлення впливу вимовних відхилень українців на просодичне оформлення англійського мовлення.

Проблемам акцентно-ритмічної організації мовлення присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема складу як одиниці ритму (Д. І. Андреева, А. Gimson, D. Jones), чергуванню наголошених та ненаголошених складів у мовленні (А. М. Антипова, К. L. Pike, R. Kingdon) особливостям ритму та інтонації англійської мови (М. П. Дворжецька, D. Crystal, J. D. O'Connor).

Досліджуючи ритмічну структуру мовлення, слід зазначити, що мовленнєвий ритм визначається як періодичність схожих та порівнянних мовних явищ і розглядається як загальномовна система [8, с. 32]. Відтак, він імпліцитно закладений у мові та проявляється у ритмічних стереотипах мовлення і не усвідомлюється носіями мови, реалізується адресантом і сприймається адресатом автоматично, у цьому проявляється його стабільність. Позаяк провідною функцією ритму вважають організуючу, багато лінгвістів [3, с. 87; 4, с. 24; 8, с. 229; 10, с. 143] схиляються до думки, що ритм як поліфункціональне явище, здатен передавати різноманітні смислові відтінки значення, комунікативну спрямованість дискурсу, тобто брати участь у формуванні змісту висловлювання, що досягається взаємодією засобів супрасегментного рівня із засобами інших мовних рівнів. Також, однією з функцій ритму, на думку російської дослідниці Г. Н. Гумовської [2, с. 11], є закріплення того, що повинно бути виявлено, тим самим ритм стає одним з композиційних засобів, за допомогою якого підвищується семантична значущість дискурсу.

Зважаючи на функції ритму, просодичний аспект формування ритмічних одиниць розглядається на всіх рівнях побудови дискурсу й у безпосередньому зв'язку з категоріями цілісності та когерентності [1, с. 121]. Саме ритм, у нашому розумінні, забезпечує відносно стабільний режим функціонування дискурсу як суперсистеми. Відтак можна стверджувати, що ця властивість ритму проявляється як на рівні окремої одиниці, так і дискурсу. Єдність ритмічних імпульсів, тобто стабільність ритму є ознакою цілісності тексту та його частин [1, с. 131].

Характерною ознакою англійського мовлення є членування мовленнєвого потоку шляхом повторення наголосів через більш-менш рівні проміжки часу, тому їй властивий акцентний тип ритму («stress-timed rhythm»)

– акцентний ритм). В українській мові, в свою чергу, ритмізація мовленнєвого потоку реалізується на складовому рівні («syllable-timed rhythm» – складовий ритм) [9, с. 18]. Рівномірний розподіл вокальної енергії в українській мові тісно пов'язаний з неконцентрованим словесним наголосом, що виявляється у помірно розподіленому (через 1-2 склади) посиленні й послабленні звуків. У свою чергу, це формує характерну для української мови акцентно-ритмічну структуру слова, яка (для 5-складового слова з наголосом на середньому складі) передається формулою російського вченого, послідовника І. О. Бодуена де Куртене, В. О. Богородицького: $1 - 3/4 - 2 - 3/4 - 1/4$, побудованою на основі загального сприйняття співвідношення наголошеного й ненаголошеного складів, але акустично в основі такого розподілу лежить тривалість голосних [6, с. 8].

Для наочної ілюстрації специфіки української мови наведемо формулу акцентно-ритмічної структури англійського слова – за дослідженнями британського фонетиста Д. Джоунза: 2-4-1-5-3 [12, с. 67] та його послідовника А. Гімсона: 3-2-4-1-5 [11, с. 128]. З наведених формул можна зробити висновок про те, що ритмічна структура англійського слова характеризується значним посиленням наголошеного складу порівняно з ненаголошеними і тим самим сприяє його різкому виділенню, а в переднаголошених складах сила наголосення виразно зростає в напрямку наголошеного складу.

Таким чином, значне ослаблення і скорочення всіх наголошених складів, крім першого переднаголошеного, створює умови для розвитку значної редуції, характерної для англійської вимовної норми на відміну від української, яка характеризується відсутністю яскраво вираженої редуції голосних.

Як вже було зазначено, ритмізація у мовленні досягається закономірною послідовністю наголошених складів з ненаголошеними, які можуть бути енклітичними або проклітичними. Початкові ненаголошені склади завжди є проклітиками, кінцеві – енклітиками [1, с. 125-126].

Висвітлюючи проблему положення внутрішніх ненаголошених складів у ритмічній групі, слід зазначити, що існують протилежні точки зору, які визначають вектори досліджень. Перший напрям, за основним положенням якого ненаголошені склади тяжіють до наголошеного складу тієї ж лексичної одиниці, або до одиниці, з якою даний склад пов'язаний за змістом називають смисловим [13, с. 129]. Друга тенденція, за якою ненаголошені склади тяжіють до попереднього наголошеного, називають енклітичною. Дослідники мовленнєвого ритму при поділі фрази на ритмічні групи частіше використовують енклітичну тенденцію поєднання ненаголошених складів, і це стало традицією в дослідженнях англійської мови, хоч обґрунтування даного положення відсутнє. З іншого боку, американський лінгвіст К. Л. Пайк стверджує, що ненаголошені склади можуть виконувати і подвійну функцію: функцію проклітик і функцію енклітик [14, с. 24].

Досліджуючи зростання енклітичної тенденції з пришвидшенням темпу мовлення, російська дослідниця А. М. Антипова встановила, що у швидкому темпі злиття фрази збільшується. У повільному темпі, навпаки, фраза розпадається на слова. Службові слова приєднуються до тих повнозначних слів, з якими пов'язані за змістом. У сповільненому темпі яскраво проявляється семантична тенденція [1, с. 130].

Важливо зазначити, що різниця між ритмічною структурою англійської та української мов полягає в тому, що в українській мові майже всі слова (крім прийменників та сполучників) виділяються наголосом. В англійській мові майже всі службові слова у тих випадках, коли не мають емпатичного наголосу, є ненаголошеними. Порівняно зі службовими словами, числівники, а також питальні, вказівні й так звані емпатичні займенники мають велику семантичну вагу і виділяються наголосом, як і повнозначні слова. Допоміжні і напівдопоміжні дієслова наголошуються в окремих випадках, у яких їхня семантична вага підвищується і яким відповідає певна граматична конструкція. Крім того, наголошеності цих слів у реченні може сприяти і ритмічна будова синтагми [7, с. 89].

Особливою характеристикою акцентно-ритмічної системи англійської мови є й те, що, як правило, за ненаголошеними займенниками, слідує наголошене дієслово, таким чином і встановлюється ритмічне чергування сильних позицій зі слабкими. Проте, якщо займенник стає семантично значущим словом – дієслово буде ненаголошеним. Односкладові сполучники й прийменники, які стоять на початку речення і за ними слідує ненаголошене слово, можуть виділятися наголосом. Двоскладові прийменники і сполучники часто є наголошеними у всіх реченнях (крім кінцевого положення для прийменника), так як їхня силабична будова дозволяє легко чергувати наголошені склади з ненаголошеними. Однак особові, присвійні, зворотні і відносні займенники, а також артиклі, як правило, ненаголошені в англійському мовленні [5, с. 190-192].

Таким чином, проклітичні та енклітичні склади містяться у неповнозначних і службових словах, але ненаголошеність деяких з них може варіювати залежно від їхньої позиції у фразі або наявності семантичної ваги.

З огляду на проведені дослідження, можна стверджувати, що наслідком ігнорування особливостей ритмо-структури мов у полікультурному спілкуванні буде збільшення частотності ритмогруп, недотримання рівномірності інтервалів у ритмогрупі, що спричинятиме відхилення від правил ритмічної організації англійських висловлювань і перешкоджатиме розумінню мовлення в цілому. Слід також звернути увагу на те, що порушення акцентно-ритмічних характеристик, значною мірою впливає на інтонаційне оформлення мовлення, змінюючи його просодичні характеристики, що є підґрунтям для подальших досліджень особливостей англійського ненаголошеного вокалізму у мовленні українців.

Література:

1. Антипова А. М. Основные проблемы в изучении речевого ритма // Вопросы языкознания. – 1990. – №5. – С. 124-134.
2. Гумовская Г. Н. Ритм прозаического текста: проблемы, поиски, решения // Сборник научных трудов. – М. : РИПО ИГУМО. – 2008. – № 11. – С. 4-37.

3. Потапов В. В. Языковая специфика структурно-компонентной актуализации ритма речи // Вопр. языковедения. – 1993. – № 5. – С. 83-97.
4. Прокопенко С. В. Смысловая функция ритма в тексте (исследование на материале художественных прозаических текстов немецкого и русского языков): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 «Общее языковедение, социолингвистика, психолингвистика». – Москва, 1995. – 258 с.
5. Торсуев Г. П. Фонетика английского языка / Г. П. Торсуев. – М. : Изд-во литературы на иностранных языках, 1950. – С. 169-198.
6. Тоцька Н. І. Голосні фонемі української літературної мови / Н. І. Тоцька. – К. : Вид-тво Київ. ун-у, 1973. – 192 с.
7. Шатух В. Г. Порівняльний аналіз формантного складу українських та англійських голосних фонем / В. Г. Шатух // Питання експериментальної фонетики. – К. : Вид-во Академії наук УРСР, 1963. – 111 с.
8. Штакіна Л. А. Складовий ритм і смислове квантування дискурсу // Наукові записки. – Випуск 89 (4). – Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 5 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2001. – С. 277–280.
9. Abercrombie D. A. Phonetician's View of Verse Structure / D. A. Abercrombie // Studies in Phonetics and Linguistics. – Oxford University Press, 1965. – P. 16-25.
10. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of Language. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 490 p.
11. Gimson A. Pronunciation of English. – Sixth edition. – London : Arnold, 1995. – 339 p.
12. Jones D. An Outline of English Phonetics / Daniel Jones. – Cambridge : Cambridge University Press, 1967. – 183 p.
13. O'Connor, J. D. Phonetics / J. D. O'Connor – Harmondsworth, Middlesex : Penguin Books, 1973. – 320 p.
14. Pike, K. L. Practical Phonetics of Rhythm Waves / K. L. Pike // Phonetica. – № 8. – 1962. – P. 9-30.